

consequent is het dus wel, maar wat mij betreft had het hier en daar wel iets spaarzamer gemoen (vooral ook omdat het in de briefwisseling wemelt van de recensenten). Een klein praktisch bezwaar is dat de annotaties achterin de uitgave zijn gezet en doorlopend zijn genummerd, zodat de lezer veel moet bladeren en vrij snel de tel kwijtraakt met 1162 nummers. Ze hadden met gemak onder de briefteksten geplaatst kunnen worden: de veelal korte briefjes, die elk op een nieuwe pagina beginnen, laten daarvoor meer dan voldoende ruimte open.

Daarmee kom ik ten slotte op de typografische vormgeving van de uitgave. Om kort te gaan: die is er niet, als we tenminste Stols' opvatting over boekverzorging – de 'grootst mogelijke leesbaarheid' gepaard aan een 'tot lezen uitnodigend aspect' – als uitgangspunt nemen. Toegegeven, Stols was niet de meest vooruitstrevende op dit gebied, maar de wijze waarop *Geld verdienen zal ik er nooit aan* is 'gemaakt', gaat wel alle perken van typografisch fatsoen te buiten (terwijl de reeks Achter het Boek verder juist zo prachtig is uitgevoerd). Het begint al bij het omslag: aluminium-kleurig, met een haast macabere röntgenfoto van Hoorniks (toch al niet fraaie) kop, waarop in schreeuwerige oranje belettering de titel is geplakt. Dan het binnenwerk, met de in te kleine, vette schreeflozen gezette inleiding, de afwisselend vet en mager gedrukte briefteksten, de onzalige schikking van de foto's (werkelijk geen enkele foto staat bij de corresponderende brief maar soms liefst vijftig tot honderd pagina's verderop), en ga zo maar door. Het is 'er steeds geheel naast', om met Stols te spreken. De uitgave mag dan recht doen aan de adviseur-redacteur Hoornik, zij is bepaald geen eerbetoon aan de uitgever-typograaf Stols.

Peter de Bruijn

Poëzie is niet een spel met woorden : de criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten / Micky Cornelissen. - Nijmegen : Vantilt, cop. 2001. - 234 p. ; 22 cm. Ook verschenen als proefschrift Amsterdam, 2001. ISBN 90-75697-56-2 Prijs: € 20,50

In *Poëzie is niet een spel met woorden*, het proefschrift dat Micky Cornelissen het vorig jaar verdedigde, wordt de vraag opgeworpen in hoeverre Willem Kloos in zijn rol als criticus een vernieuwer was. Dat is een interessante vraag, die niet alleen doordringt in de kern van wat al snel de Beweging van Tachtig ging heten, maar ook impliciet een meer algemene kwestie raakt, namelijk die van de geschiedschrijving van de letterkunde. Het is een kwestie die ruim tien jaar geleden weer opspeelde naar aanleiding van Ton Anbeeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, waarin de normveranderingen van conventiesystemen uitgangspunt waren voor het in kaart brengen van de literatuurgeschiedenis (Anbeek 1990: 14-19).

De discussie richtte zich destijds (afgezien van het verwijt dat Anbeek in dit handboek de gehele Vlaamse literatuur links liet liggen) vooral op de vertekening die optreedt bij een dergelijke reconstructie, die immers schrijvers en boeken over het hoofd ziet dan wel een secundaire plaats toekent als zij geen deel uitmaken van zo'n algemene conventie-verandering. Met andere woorden, schrijvers die tot een beweging behoren en al dan niet door eigen toedoen herauten van de vooruitgang werden, worden belangrijker dan hun werk zelf soms rechtvaardigt. Dat is in feite wat het proefschrift van Cornelissen met betrekking tot Kloos gedetailleerd laat zien.

Poëzie is een spel met woorden is een wat braaf opgezet boek. Om te onderzoeken in hoeverre de criticus Kloos een vernieuwer of eerder een navolger is wordt gekeken naar de vraag, 'welke literaturopvatting door Kloos in zijn kritieken werd uitgedragen en hoe zijn opvattingen zich in de loop der jaren hebben verhouden tot die van contemporaine critici' (p. 10). De schrijfster merkt terecht op dat dit onderzoek een pendant is van het proefschrift van Jacqueline Bel (*Nederlandse literatuur in het fin de siècle. Een receptie-historisch overzicht van het proza tussen 1885 en 1900*, Amsterdam 1993) dat een vergelijkbare correctie op de canonisering van de Tachtigers bevat. Cornelissen onderscheidt bij Kloos drie periodes in zijn kritisch proza: die van Kloos' debuut tot aan de oprichting van *De nieuwe gids* (1879-1885); die van het eerste stadium van dit tijdschrift (1885-1893); en ten slotte die van de vijf jaar na de wedergeboorte van *De nieuwe gids* (1895-1900).

Dat is een heldere indeling, maar omdat elke periode eerst het kritisch werk van Kloos inventariseert en het daarna vergelijkt met dat van tijdgenoten, komt het boek in een keurslijf

waaraan het niet meer ontsnapt. Hoofdstuk 1 gaat over Kloos' eerste periode en hoofdstuk 2 behandelt vervolgens dezelfde periode, waarbij nu het werk van de andere critici wordt geïnventariseerd, gegroepeerd naar de belangrijkste tijdschriften. Dat zijn er in dit hoofdstuk zeven. Volgt het derde hoofdstuk over de tweede periode, waarna hoofdstuk 4 de medecritici bespreekt aan de hand van drie groepen tijdschriften (negen bij elkaar). Hoofdstuk 5 over periode 3 van Kloos, hoofdstuk 6 weer tijdgenoten (3 groepen, 15 tijdschriften).

Deze inventarisatie is waardevol voor wie later nog eens iets op wil zoeken, maar is fnuikend voor de leesbaarheid van het boek. Vooral de even hoofdstukken bestaan uit een eindeloze opsomming van standpunten. Dat neemt niet weg dat Cornelissen overtuigend aantoont, dat Kloos niet de vernieuwer is die de door Anbeek en Endt (in diens *Het festijn van tachtig*) opnieuw bevestigde canon van hem heeft gemaakt – en die Kloos van zichzelf heeft gemaakt. Zijn poëtica blijkt bij nauwkeuriger beschouwing veel conventioneeler dan men zou verwachten. Zo is zijn onbegrip van en later ook verzet tegen het sterk vernieuwde idioom van Gorters *Verzen* veelzeggend (o.a. p. 90-93). Vrijwel alle andere poëtische opvattingen van Kloos zijn verder terug te vinden bij tijdgenoten en voorgangers. *Poëzie is een spel met woorden* besluit dan ook kernachtig: 'Kloos bleef met twee benen in de negentiende eeuw staan' (p. 187).

Als correctie op de gecanoniseerde geschiedenis, die de Beweging van Tachtig een revolutionaire verandering in de literatuur laat zijn, voldoet dit boek. Maar het is jammer dat de criticus Kloos zo schematisch en afstandelijk wordt bestudeerd. Allereerst is het wel voor de hand liggend maar daarom niet minder teleurstellend, dat geheel aan de poëzie van Kloos wordt voorbijgegaan. In navolging van Van den Akker wil Cornelissen zich beperken tot de zogenaamde vers-externe poëtica (p. 11). Tegelijkertijd wijst zij er met recht op, dat Kloos zijn kritische activiteit tot doel had 'de poëzie die hij zelf schreef te verdedigen' (p. 73). Die vers-externe poëtica kan bij een dichter als Kloos dan ook moeilijk los van zijn eigen poëzie en haar (uitblijvende) succes beschouwd worden, want waar hij voor pleitte, dat schreef hij als dichter – en omgekeerd.

Kloos als criticus behoudt in dit boek een wat flets karakter dat niet helemaal strookt met het temperament dat uit zijn hier terughoudend gepresenteerde scheldsonnetten spreekt. Kloos, zeker de vroege Kloos, meende dat de criticus scherp moest zijn, op de man mocht spelen en mocht chargeren, maar zulke opvattingen worden in een voetnoot ondergebracht (m.b.t. Vosmaer p. 191, n. 29). Als hij zich verzet tegen de huiselijke dichtstijl in Nederland door een bundel van N.D. Doedes te bespreken wordt hij tweemaal geciteerd, alleen niet waar het vuurwerk begint te knetteren. Waarom niet iets van zijn scherpe kant als criticus getoond? In dezelfde recensie waaruit Cornelissen put schrijft Kloos: 'Er zijn dichters die der Muze een klap in het aangezicht geven, en de eenvoudigste manier voor den criticus is in dat geval, hun met een evenzoo klinkenden kaakslag die majesteitsschennis betaald te zetten. Dan doen ze het zoo licht niet meer.' Maar, zo vervolgt hij, '[d]e Heer Doedes is zóo lief en zóo zacht – zo zacht als een lam en zoo lief als een meisje, dat nooit langer dan drie dagen van hare ouders verwijderd is geweest – dat, zoo hij ooit der Muze is nabijgekomen, (wat ik nog niet zeker weet) hij haar nooit flink in de oogen heeft durven zien, maar er zich hoogstens toe bepaalde, den zoom van haar streng-geplooid gewaad te kussen' (Kloos z.j. p. 88-89).

Eigenlijk onthoudt de schrijver de lezer veel over Kloos als criticus door de methodologische afbakening van dit boek, dat zich tot het poëtische denken van Kloos wil beperken. Pas '[a]ls de teksten zelf geen verklaring boden voor onmisbare afwijkingen van die lijn, heb ik gebruik gemaakt van biografische gegevens', aldus de schrijfster (p. 12). Dat is raar. Als je een verklaring hebt kijk je niet verder dan je vers-externe poëtica-interne blik reikt, en als dat niet lukt sta je jezelf plotseling toe over het muurtje te kijken en biografische informatie in je onderzoek te betrekken. Waar Kloos bijvoorbeeld gezien eerdere uitlatingen onbegrijpelijk mild oordeelt over het eerste deel van *Het lied van schijn en wezen* (1895) en *Enkele verzen* (1898) van Frederik van Eeden brengt Cornelissen dit in verband met het feit, dat de psychiater Van Eeden Kloos een tijdje in huis opneemt als deze het krankzinnigengesticht waarin hij verkeert niet meer verdraagt. (p. 143) Dat ligt voor de hand, maar doen zulke verbanden er niet toe als de standpunten en oordelen in de lijn der verwachting liggen?

Tot slot ontbreekt aan deze studie reflectie over vernieuwing in de literatuur, niet onbelangrijk als de centrale vraag juist vernieuwing of het ontbreken daarvan betreft. Zowel de in

het boek figurerende schrijvers als Cornelissen zelf bezigen geregeld vooruitgangsretoriek. Als Kloos zich beklagt over het Nederlandse conservatisme schrijft hij: ‘Wij zijn van nature reeds *traag in het voortgaan*, maar treedt er dan *eindelijk* eens iemand op, die wat *nieuws* brengt, dan staan wij dadelijk gereed hem tot dank met drek te werpen’ (citaat op p. 21 – mijn cursiveringen). Zulke retoriek wordt onophoudelijk in praktijk gebracht door Kloos, door de Tachtigers en door bijna alle kunstenaars van eind negentiende tot eind twintigste eeuw. Cornelissen op haar beurt deelt tijdschriften probleemloos in bij conservatieve dan wel progressieve stromingen, wat een nogal eenvoudig (op vooruitgangsdanken stoelend) geschiedbeeld veronderstelt. Daarmee steekt ze de succesvol bestreden naïviteit van Anbeek en anderen jegens Kloos’ rol als vernieuwer met gemak naar de kroon.

Maarten Doorman

BIBLIOGRAFIE

Anbeek 1990 – Ton Anbeek: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885-1985*. Amsterdam 1990.

Kloos z.j. – Willem Kloos: *Nieuwere literatuur-geschiedenis*. Deel I; vierde, vermeerderde druk. Amsterdam z.j.